

Piotr Szafraniec

CHIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA WOBEC PROBLEMU POKOJOWEGO ROZWIĄZANIA KONFLIKTU KAMBODŻAŃSKIEGO*

THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA AND THE PROBLEM OF PEACEFUL RESOLUTION OF THE CAMBODIAN CONFLICT

Geneza i tło historyczne konfliktu kambodżańskiego

Historia konfliktu kambodżańskiego należy do szczególnie złożonych. Upadek francuskiego imperium kolonialnego na Półwyspie Indochińskim stał się preludium brutalnej konfrontacji polityczno-wojskowej Stanów Zjednoczonych, Chińskiej Republiki Ludowej, Związku Radzieckiego, niepodległego Wietnamu i ich regionalnych sojuszników. Skutki oddziaływań rywalizacji międzymocarstwowej odczuło wiele państw regionu. Ich zasoby i walory strategiczne zostały potraktowane jako instrumenty bezpośredniej realizacji interesów mocarstw. Państwa te zostały poddane narastającym i pogłębiającym się procesom destabilizacji. Kambodża stanowiła modelowy przykład takiej sytuacji.

* Artykuł przygotowany pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Rowińskiego.

Chińska Republika Ludowa była podmiotem, który w szczególności sposób wpływał na przebieg konfliktu w Kambodży od samych jego początków do ostatecznego uregulowania i zakończenia. Wpływ ten zawsze był pochodną polityki ChRL wobec kwestii o bardziej zasadniczym dla tego państwa znaczeniu, takimi jak stosunki dwustronne z mocarstwami oraz rozwój wojskowej i gospodarczej obecności w regionie.

Znaczenie i rola Kambodży w pierwszej i drugiej wojnie indochińskiej

19 grudnia 1946 rozpoczął się konflikt zbrojny, określany mianem pierwszej wojny indochińskiej. Rząd Demokratycznej Republiki Wietnamu opuścił Hanoi i zakonspirował się w trudno dostępnym regionie górskim Viet Bac. Zastosowana przez głównodowodzącego Viet Minhu generała Vo Nguyen Giapa taktyka wojny partyzanckiej okazała się morderczą dla wojsk francuskich. Wobec braku sukcesów operacyjnych Paryż próbował nawiązać współpracę z przedstawicielami niekomunistycznego wietnamskiego ruchu niepodległościowego. Nie uchroniło to Francji przed druzgocącą klęską, którą przypieczętowały porozumienia genewskie z 21 lipca 1954 roku, a także dalszą emancypacją zwasalizowanych dawniej Kambodży i Laosu. W 1953 oba te państwa ogłosiły deklaracje niepodległości¹. Ich polityki zagraniczne oparte zostały na doktrynie neutralizmu i równoważeniu sprzecznych interesów państw trzecich.

Z końcem lat pięćdziesiątych zaczęło szybko rosnąć zaangażowanie Stanów Zjednoczonych na obszarze Półwyspu Indochińskiego. Na płaszczyźnie prawnomiędzynarodowej wyraźnym tego przejawem było jednostronne objęcie Kambodży, Laosu i Republiki Wietnamskiej działaniem Paktu SEATO z 8 września 1954 roku. Z począt-

¹ Kambodża uczyniła to 9 listopada, który to dzień ma obecnie charakter święta narodowego.

kiem lat siedemdziesiątych prezydent R. Nixon wkrótce po objęciu urzędu ogłosił program wietnamizacji konfliktu indochińskiego, mieszczący się w ogólnych ramach koncepcji zmniejszenia bezpośredniego zaangażowania amerykańskiego w zapewnianie bezpieczeństwa światowego, znany pod nazwą doktryny Guam lub doktryny Nixona². Elementem praktycznej realizacji tej doktryny było przejściowe rozszerzenie teatru działań wojennych na Laos i Kambodżę.

Usprawiedliwieniem dla tych działań miał być fakt, że choć oba kraje deklarowały prowadzenie polityki neutralności opartej na zasadach pokojowego współistnienia, jednak jej realizacja nie zawsze odpowiadała deklaracjom. Kambodża posiadała bardzo dobre stosunki z ChRL, które Chiny budowały umiejętnie wykorzystując historycznie uwarunkowane obawy elit kambodżańskich wobec potencjalnej ekspansji Wietnamu w Indochinach. Przywódca kraju, księżę Sihanouk był pozytywnie postrzegany w Pekinie i był określany mianem „prawdziwego przyjaciela Chin”, gdyż milcząco tolerował rozlokowanie na wschodnim terytorium kraju baz partyzantki wietnamskiej, tzw. „sanktuariów”. Zezwalał też na swobodny przewóz materiałów wojskowych z kambodżańskiego portu Sihanoukville do tych baz³. Rząd ChRL odwdzięczał się dostawami broni.

² Doktryna ta zakładała bezwzględne zmniejszenie liczby wojsk amerykańskich walczących w Wietnamie oraz przerzucenie głównego wysiłku wojennego na rząd w Sajgonie przy jednoczesnym zachowaniu instrumentów wspierania finansowego Republiki Wietnamu. Podejmowane przez Amerykanów działania dyplomatyczno-militarne miały w większym stopniu odpowiadać selektywnym celom politycznym i strategicznym wyznaczanym przez program honorowego wycofania się z Wietnamu. Konkretnymi przejawami nowej polityki Waszyngtonu było stopniowe zmniejszanie liczby żołnierzy amerykańskich (do stanu 23 000 w roku 1973), przeniesienie większości zadań militarnych na lotnictwo, co znalazło swój wyraz w zwiększonej częstotliwości nalotów na DRW, oraz podjęcie próby osłabienia zaplecza partyzantów *Vietcongu* w Kambodży i Laosie. J. Kukułka, *Historia Współczesna Stosunków Międzynarodowych*, Warszawa 2002, s. 173; P. Ostaszewski, *Wietnam – najdłuższy konflikt XX wieku*, Warszawa 2000.

³ Być może liczono również na „nawrócenie” księcia na komunizm drogą łagodnej, paternalistycznej perswazji. Podczas spotkania Sihanouka z Mao Zedongiem 28.06.1964 r. Przewodniczący KPCh namawiał księcia do zapoznania się i praktycznego stosowania też Manifestu Komunistycznego. *Rozmowa nr 2*.

Jeszcze w latach sześćdziesiątych Chiny stały się głównym dostawcą pomocy wojskowej dla królewskiego rządu Kambodży⁴.

Administracja amerykańska dążyła do zdecydowanego rozwiązania problemu wietnamskiej obecności w Kambodży i Laosie. W tym celu wsparła nowy prawicowy rząd generała Lon Nola, utworzony 18 marca 1970 roku w wyniku zamachu stanu, przeprowadzonego podczas wyjazdu zagranicznego Sihanouka. Wkrótce rozpoczęła się zarządzaona przez Nixona wspólna południowowietnamsko-amerykańska interwencja w tym kraju. Jej rezultaty były mizerne. W wyniku presji wewnętrznej skoncentrowano się na poszukiwaniu dyplomatycznego uregulowania konfliktu ze stroną wietnamską.

Sihanouk i Mao Zedong, 28.09.1964 r. [w:] *77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964–1977*. Cold War International History Project. Working Paper No. 22, Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, May 1998, s. 71.

⁴ W rozmowie z delegacją wietnamską premier Zhou Enlai zadeklarował, że „Do tej pory Chiny dostarczyły Kambodży 28 000 sztuk broni. Sihanouk stwierdził, że to wystarczy, by wyposażyc regularne i prowincjonalne oddziały armii. [...]”, *Rozmowa nr 14, Zhou Enlai i Pham Van Dong, Pekin, 9.10.1965* [w:] *77 Conversations Between...*, s. 88. Politykę chińską wobec państwa kambodżańskiego cechował skrajny pragmatyzm. Gdy gen. Lon Nol z inicjatywy amerykańskiej doprowadził do upadku rządów Sihanouka, 18.03.1970. Pekin nie spieszył się z uznaniem czerwonychmersko-monarchistycznej koalicji utworzonej przeciwko rządowi prawicy. Aż do maja 1970 roku Chiny utrzymywały stosunki dyplomatyczne z rządem Lon Nola. Do tego czasu zarówno ambasador kambodżański w Pekinie, który zachował lojalność wobec Lon Nola jak i dotychczasowy ambasador chiński w Phnom Penh pełnili bez przeszkód swoje funkcje. Działo się tak do momentu, w którym Chińczycy uznali, iż z uwagi na brak chęci kontynuacji współpracy ze strony gen. Lon Nola, (przede wszystkim brak zgody na pozostawienie sanktuariów wietnamskich w Kambodży) bardziej perspektywiczne będzie organizowanie nowego rządu wokół osoby ks. Sihanouka, który podlegałby wyłącznie chińskiemu wpływowi. Manewr ten okazał się świetną zagrywką w kontekście chińskiej polityki wzmacniania niewietnamskich sił na Półwyspie Indochińskim. Tworząc kambodżański rząd na wygnaniu Pekin usprawiedliwiał otwarcie bezpośredniego kanału pomocy dla sił komunistyczno-monarchistycznych z pominięciem pośrednictwa Wietnamu Północnego czy południowowietnamskiego Frontu Wyzwolenia Narodowego, zapewniając tym samym wysoki poziom kontroli nad siłami rewolucyjno-monarchistycznymi w Kambodży. Por.: E. Lawson, *The origins of the Sino-Vietnamese conflict*, New York 1984, s. 195–196.

Funkcję tę spełnił podpisany 27 stycznia 1973 układ o zaprzestaniu działań wojennych i przywróceniu pokoju w Wietnamie. Strona wietnamska nie zamierzała dotrzymywać przyjętych zobowiązań. Amerykański Kongres z kolei zablokował środki pomocowe dla Republiki Wietnamskiej, obniżając potencjał wietnamskich sił niekomunistycznych. W wyniku ofensywy wojsk Tymczasowego Rewolucyjnego Rządu Republiki Wietnamu Południowego 30 kwietnia 1975 roku został zdobyty Sajgon (operacja „Ho Chi Minh”) i tym samym upadła Republika Wietnamska. Wkrótce potem, w listopadzie 1975 odbyła się w Sajgonie Doradcza Konferencja Konsultacyjna przedstawicieli DRW i TRRRWP w sprawie zjednoczenia państw wietnamskich. W wyniku powziętych tam ustaleń 2 lipca 1976 proklamowano Socjalistyczną Republikę Wietnamu ze stolicą w Hanoi.

Kambodża a konfrontacja chińsko-wietnamska

Spektakularne zwycięstwo komunistów wietnamskich wzmocniło mocarstwowe aspiracje zjednoczonego Wietnamu. Normalizacja stosunków na linii ChRL-USA oraz dążenia SRW do osiągnięcia statusu mocarstwa regionalnego były czynnikami silnie antagonizującymi stosunki SRW i ChRL. Pekin obawiał się, że prowadzona w sojuszu z ZSRR ekspansja SRW, stanowiąc jeden z elementów „polityki okrażania Chin”, może doprowadzić do zbudowania nowej radzieckiej strefy wpływów w Indochinach. Dobitym przejawem dalszego zacieśniania stosunków było utworzenie przez Rosjan za zgodą Hanoi bazy okrętów w Cam Ranh, a także zawarcie 25-letniego Radziecko-Wietnamskiego Traktatu o Przyjaźni i Współpracy, który zawierał sformułowaną nie wprost klauzulę *casus foederis* (3.11.1978)⁵.

⁵ Kluczowy artykuł VI głosił, iż: „w przypadku gdy jedna ze Stron stanie się obiektem napaści lub groźby napaści Wysokie Umawiające Się Strony przystąpią niezwłocznie do konsultacji, celem usunięcia zagrożenia oraz przedsięwzięcia efektywnych środków zapewniających pokój i bezpieczeństwo ich krajów”.

Wkrótce po upadku rządu w Sajgonie wsparcie udzielone komunistom laotańskim przez Wietnamczyków doprowadziło do proklamowania 2 grudnia 1975 Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Nowy komunistyczny rząd Laosu nawiązał „ściśłą współpracę” z SRW⁶. Traktat ten nie wzbudził szczególnego niepokoju Pekinu. Laos nigdy nie leżał w strefie szczególnego zainteresowania Pekinu, a laotańsko-wietnamskie braterstwo broni wydawało się czymś zupełnie naturalnym.

Inaczej jednakże odebrane zostały próby uzyskania przez Hanoi podobnej hegemonii nad Kambodżą. 17 kwietnia 1975 wspierane przez ChRL oddziały Zjednoczonego Frontu Narodowego Kambodży, stanowiącego zbrojną platformę opozycji monarchistów Sihanouka i komunistów wobec rządu Lon Nola, zajęły Phnom Penh i ustanowiły zorientowaną skrajnie prochińsko Demokratyczną Kampuczę, przejawiająca w polityce zagranicznej silne tendencje rewanżystowskie skierowane przeciw Wietnamowi. Antywietnamska retoryka polpotowskiego rządu, eksterminacja ludności wietnamskiej w Kambodży⁷, działa-

Oprócz Traktatu zawarto sześć dwustronnych porozumień gospodarczych, które przewidywały wsparcie ZSRR dla projektów budowy mostu na Rzece Czerwonej, poszerzenia rozstawu torów kolei wietnamskich, budowy stacji nadawczoodbiorczych mających stworzyć system komunikacji satelitarnej między oboma krajami. Porozumienia zobowiązywały także ZSRR do przeprowadzenia szkoleń dla wietnamskich specjalistów na własnym terytorium, R. A. Longmire, *Soviet Relations with South-East Asia. A Historical Survey*, London-New York 1989, s. 123.

⁶ 18 czerwca 1977 roku SRW i Laos zawarły 25-letni Traktat Przyjaźni i Współpracy, na mocy którego na terytorium Laosu mogły przebywać oddziały wietnamskie. Dobitnym przejawem zwasalizowania był fakt, że liczebność rozlokowanych w Laosie oddziałów Wietnamskiej Armii Ludowej przekraczała stany osobowe armii laotańskiej. Liczba ta wyniosła ok. 40 000–50 000 żołnierzy, K. Tongdhamachart, *Thai Perspectives on the Conflict in Kampuchea*, [w:] R.A. Scalapino, J. Wanandi (ed.), *Economic, political and security issues in Southeast Asia in the 1980s*, Institute of East Asian Studies University of Berkeley California 1982.

⁷ Zagłada objęła w zasadzie wszystkie mniejszości etniczne w czerwono-khmerskiej Kambodży, w pierwszym rządzie jednak dotknęła ludność pochodzenia wietnamskiego. Pomimo specjalnych stosunków z Pekinem zamordowano także kilkadziesiąt tysięcy emigrantów chińskich (*huaqiao*). Wynikało to z charakteru

nia zaczepne podjęte przez wojska khmerskie wzdłuż niejednoznacznie wytyczonej granicy z Wietnamem, a także materialne wsparcie udzielone Czerwonym Khmerom przez Pekin w postaci dostaw czołgów i ciężkiego sprzętu artyleryjskiego⁸ oraz wydelegowania do Kampuczy dziesiątków tysięcy doradców wojskowych i innych specjalistów sprowokowały Hanoi do podjęcia bardziej zdecydowanych środków likwidacji kambodżańskiego zagrożenia. Z tych względów Wietnamczycy wsparli antypolpotowski Zjednoczony Front Ocalenia Narodowego i rozpoczęli przygotowania do inwazji na to państwo⁹.

ludobójczego i skrajnie ksenofobicznego reżimu, ogarniętego obsesją budowy prawdziwie komunistycznego społeczeństwa, A. Jelonek, *Chinese minority in Cambodia: origins – history – present day*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004; B. Kiernan, *The Pol Pot Regime. Race, Power and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-9*, Yale University Press, New Heaven-London 1996.

⁸ W trakcie dwóch wizyt delegacji kambodżańskiej w Chinach (10.02.1976 i 05.10.1977), przedstawiciele ChRL i Czerwonych Khmerów (w trakcie drugiego spotkania w Pekinie obecny był sam Pol Pot) zawarli porozumienia o pomocy wojskowej, które, jak się domniemywa, przewidywały m. in. dostawy ciężkiej artylerii i broni przeciwczołgowych, R. A. Longmire, op. cit., s. 121–122. Ponadto w trakcie wizyty Ieng Sary'ego w Pekinie (31.06.-05.08.1978 r.) Przewodniczący ChRL Hua Guofeng jednoznacznie wyraził uznanie dla khmerskiej „sprawiedliwej walki [z Wietnamem], która musi zakończyć się zwycięstwem i której udzielamy wsparcia”, L. Buszynski, *Vietnam Confronts China*, „Asian Survey” 1980, Vol. 20, No. 8, s. 836. Nowy Przewodniczący ChRL bez zastrzeżeń zaakceptował czerwonekhmerską wizję dalszych przekształceń w Azji Południowo-Wschodniej, wyrażonej na poufnym spotkaniu z Bratem nr 1: „Pol Pot: »Strategicznym rozwiązaniem [naszych problemów z Wietnamem] jest szerzenie rewolucji w całej Azji Południowo-Wschodniej. W innym wypadku rozwiązanie problemów między Wietnamem a Kampuczą zajmie setki lat. [...] Rozmawialiśmy już z naszymi przyjaciółmi z Birmy, Malesji, Indonezji i Tajlandii i osiągnęliśmy z nimi porozumienie. Jest to wielkie zwycięstwo polityczne, jakkolwiek będzie to wszystko dużo bardziej skomplikowane, jeśli chodzi o szczegóły. Liczymy więc na naszych chińskich przyjaciół z północy. Azja Południowo-Wschodnia jest zjednoczona. Sytuacja sprzyja nam ze strategicznego punktu widzenia«, [w:] 77 *Conversations Between...*, s. 193–194.

⁹ Zadanie to było o tyle ułatwione, iż nowe komunistyczne przywództwo Kampuczy w ciągu trzech lat rządów doprowadziło kraj do załamania gospodarczego a kolejne czerwonekhmerskie ofensywy w kierunku Wietnamu, będące przejawem polityki odzyskiwania kambodżańskich terytoriów zawłaszczonych przez Wietnamczyków w XVIII wieku, dostarczały do takiej inwazji wielu pretekstów.

W grudniu 1978 roku SRW rozpoczęła zmasowane działania militarne przeciwko Czerwonym Khmerom. 7 stycznia 1979 oddziały SRW i Frontu Ocalenia wkroczyły do Phnom Penh i proklamowały Kampuczańską Republikę Ludową. Władzę objęła wyłoniona przez Front Rada Rewolucyjna Ludu Kampuczy, na czele której stanął Heng Samrin. Nowy rząd podpisał z SRW 20-letni układ o pokoju, przyjaźni i współpracy. Podobnie, jak miało się to w wypadku Laosu, również i w Kambodży Wietnam rozlokował jednostki własnej armii. Władze ChRL nie pogodziły się jednakże z tą porażką. Deng Xiaoping zapowiedział „udzielenie Wietnamczykom krótkiej lekcji”. 17 lutego 1979 roku dowodzone przez Denga wojska ChRL uderzyły na SRW. Działania toczyły się niespełna miesiąc (do 16 marca 1979) i miały stonkowo ograniczony charakter. Rezultaty tej konfrontacji były niejednoznaczne.

Rywalizacja chińsko-wietnamska uniemożliwiła normalizację sytuacji w Indochinach. Kwestią najbardziej sporną pozostawała wciąż sprawa Kampuczańskiej Republiki Ludowej oraz zainstalowanych na jej terytoriach baz wojsk wietnamskich. Zmagania te nie miały bynajmniej wymiaru wyłącznie dyplomatycznego. Obie strony udzielały materialnego wsparcia rywalizującym ugrupowaniom kambodżańskim, kraj rujnowała więc zawzięta i brutalna wojna domowa. Konflikt kambodżański wpisywał się w logikę zimnowojennego świata. Rząd KRL uzyskał poparcie ZSRR i pozostałych państw bloku wschodniego. Polpotowców i monarchistów wspierały Stany Zjednoczone, Chiny oraz państwa ASEAN, w tym przede wszystkim Tajlandia, na obszarze której Czerwoni Khmerowie utworzyli bazy wypadowe. Postawa sojuszników względem konfliktu nie była jednak jednolita¹⁰.

¹⁰ O ile Tajlandia wyrażała zasadniczo bezwarunkowe poparcie dla antywietnamskiej opozycji w Kambodży, obawiając się nadmiernego wzmocnienia SRW, dyplomacja indonezyjska wykazywała znaczną powściągliwość, wychodząc z założenia, że pewien rodzaj wpływu SRW na Kambodżę może być pożądany, gdyż w dłuższej perspektywie blokując rozszerzenie wpływów ChRL na Kambodżę, zapobiegnie umocnieniu mocarstwowej pozycji Pekinu w regionie. Tajlandia i Singapur wyrażały mniejsze zastrzeżenia w stosunku do ChRL i jej aktywności

W wyniku wspólnej akcji ChRL i Tajlandii doszło 22 czerwca 1982 roku do spotkania w Kuala Lumpur przedstawicieli Czerwonych Khmerów, monarchistów Sihanouka oraz reprezentantów utworzonego w 1981 roku Narodowego Frontu Wyzwolenia Ludu Khmerskiego, na czele którego stał były premier rządu monarchistycznego Son Sann¹¹. W wyniku zawartego porozumienia powstała trójczłonowa Koalicja Demokratycznej Kampuczy, której prezydentem został Norodom Sihanouk, wiceprezydentem zaś w polpotowiec Khieu Samphan – jedyny polityk koalicji dysponujący realnymi siłami zbrojnymi¹².

dypłomatycznej niż Indonezja i Malesja, rządy których obawiały się m. in. wykorzystania przez Pekin mniejszości chińskiej rezydującej na terytoriach ich państw, jako „piątej kolumny” realizującej chińskie interesy oraz wznowienia przez Pekin polityki intensywnego wspierania miejscowych antyrządowych ruchów komunistycznych. W perspektywie Malesji i Indonezji Wietnam i państwa funkcjonujące w jego strefie wpływów mogły w długim okresie stanowić czynnik stabilizujący regionalną równowagę sił. Tajlandia z kolei większe zagrożenie, z uwagi na bliskość geograficzną (granica tajsko-kampuczańska jest oddalona zaledwie 300 km w linii prostej od Bangkoku), widziała w ekspansji wietnamskiej i wojskowej potędze Hanoi. Wietnam wasalizując Kampuczę, od wieków traktowaną jako bufor rozdzielający państwowości tajską i wietnamską oraz rozmieszczając na jej terytorium, w tym i wzdłuż granicy tajsko-kampuczańskiej, własne oddziały wojskowe naruszył poważnie subregionalną równowagę sił, tworząc bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwa Tajlandii. Była to główna przyczyna, dla której władze tego państwa zgodziły się na współpracę z Chinami w organizowaniu pomocy militarnej dla antywietnamskich frakcji w Kambodży. ChRL była wg oceny tajskich władz jedynym państwem zdolnym wymusić na SRW modyfikację jej polityki w Kampuczy, Tajlandia z kolei była jedynym państwem, przez terytorium którego pomoc zagraniczna dla frakcji antywietnamskich mogła być efektywnie dostarczana. Z tego punktu widzenia współdziałanie ChRL i królestwa Tajlandii miało istotne znaczenie strategiczne dla obu partnerów. Szerzej na ten temat: J. Sudarsono, *Security in Southeast Asia: The Circle of Conflict*, [w:] R.A. Scalapino, J. Wanandi (ed.), op. cit., s. 66–68.

¹¹ Pao-min Chang, *Beijing versus Hanoi: The Diplomacy over Kampuchea*, „Asian Survey” 1983, Vol. 23, No. 5, s. 604.

¹² Siły Partii Demokratycznej Kampuczy (tj. Czerwonych Khmerów) nosiły nazwę Narodowej Armii Demokratycznej Kampuczy (NADK), siły Khmerskiego Ludowego Frontu Wyzwolenia Narodowego – Khmerskich Ludowych Sił Zbrojnych (KPNLAF), siły FUNCIPPEC – Narodowej Armii Niezawisłej Kampuczy (*Armée Nationale pour un Kampuchea Independent* – ANIK), siły KRL – Sił Zbrojnych Ludu Kambodżańskiego (CPAF).

W lipcu tego samego roku w jednej z baz Czerwonych Khmerów powołano Koalicyjny Rząd Demokratycznej Kampuczy, który natychmiast zyskał poparcie państw ASEAN, ChRL i KRL-D. Cieszył się również formalnym uznaniem ONZ, co równoznaczne było z prawem do uczestniczenia w obradach Zgromadzenia Ogólnego.

Droga do dyplomatycznego uregulowania konfliktu

Wraz z osłabieniem się w drugiej połowie lat osiemdziesiątych zimnowojennej konfrontacji mocarstw, polepszeniem się ogólnych relacji ChRL i Stanów Zjednoczonych ze Związkiem Radzieckim, w sprawie konfliktu kambodżańskiego pojawiły się nowe, dyplomatyczne możliwości jego uregulowania. Prowietnamska postawa Indonezji będącej adwokatem KRL w ASEAN oraz poprawa stosunków wietnamsko-amerykańskich sprzyjały próbom nawiązywania dialogu na temat sposobów zakończenia wojny domowej i wycofania okupacyjnych wojsk Wietnamu z Kambodży. Rząd w Hanoi ogłosił gotowość wycofania się z KRL, jeśli tylko w skład nowego rządu kambodżańskiego nie wejdą Czerwoni Khmerowie. Państwa ASEAN wciąż forsowały swoją pierwotną koncepcję uregulowania konfliktu z udziałem wszystkich stron konfliktu (frakcji i państw regionu). Stanowisko to zyskało poparcie Indonezji. Sprzeciwiając się tym pomysłom w 1987 roku Sihanouk opuścił trójczłonową koalicję, co wykorzystał premier rządu KRL Hun Sen, przedstawiając Sihanoukowi propozycję odbycia osobistych rozmów. Nowa polityka bezpośrednich negocjacji zyskała dyskretne wsparcie wykazujących większą elastyczność Chin.

Do spotkań między Sihanoukiem i Hun Senem doszło we Francji w 1987 i 1988 roku. Nawiązanie rzeczowego dialogu między oboma politykami, zapowiedź Wietnamu wycofania do maja 1989 roku 50 000 żołnierzy z KRL, a także zaoferowanie dobrych usług przez Sekre-

tarza Generalnego ONZ premierowi Hun Senowi umożliwiło podjęcie rozmów międzyfrakcyjnych. ASEAN zrezygnował z wcześniejszych pomysłów na rzecz promowanych przez Chiny koncepcji Siha-naouka¹³. Patronką rozmów międzyfrakcyjnych została za zgodą ASEAN Indonezja. W lipcu 1988 w Bogor doszło do pierwszego nieoficjalnego spotkania czterech ugrupowań kambodżańskich, na którym postanowiono powołać grupę roboczą poszukującą „punktów wspólnych”. Grupa ta rozpoczęła prace w Dżakarcie. Oficjalne rozmowy toczyły się pod auspicjami Francji w La Celle Saint-Cloud pod nazwą „okrągłego stołu” (lipiec 1989). Równolegle prowadzone były intensywne konsultacje między pięcioma wielkimi mocarstwami¹⁴, które ostatecznie doprowadziły do przyjęcia 28 sierpnia 1990 roku planu pokojowego w sprawie Kambodży¹⁵. Przewidywał on utworze-

¹³ Do uelastycznienia stanowiska ASEAN przyczynił się nowy premier Tajlandii Chatichai Choonhavan (sprawował urząd od sierpnia 1988 r.), który wysunął koncepcję rozwiązywania konfliktu „krok po kroku”. Uregulowanie konfliktu i zmniejszenie napięcia w stosunkach tajlandzko-wietnamskich miało nastąpić, w zamian za zgodę Tajlandii na uznanie pewnych wpływów wietnamskich na Półwyspie Indochińskim, przy czym Chatichai Choonhavan liczył, że wraz z nieuchronną liberalizacją, jaką przyniosłoby zakończenie konfliktu wpływ ten nie byłby tak silny, a przez to mniej dokuczliwy. A. Muthiah, *Regionalism and the Quest for Security: ASEAN and the Cambodian Conflict*, „Journal of International Affairs”, 1/1/1993.

¹⁴ Zapoczątkowała je w styczniu 1990 r. seria spotkań przeprowadzona w Nowym Jorku i Paryżu. Informacji w sprawie wydarzeń w Kambodży dostarczały debatującym stronom 4 misje rozpoznawcze ONZ (*fact-finding missions*) wysłane do tego kraju. Dwie pierwsze misje zajmowały się badaniem stanu kambodżańskiej infrastruktury, trzecia – sprawami aktualnego ukształtowania struktury administracyjnej, czwarta – sposobami repatriacji uchodźców. Równolegle z obradami piątki mocarstw toczyły się rozmowy międzyfrakcyjne – na spotkaniach w Dżakarcie (luty 1990 r.) i Tokio (czerwiec 1990 r.). Ich przedmiotem były ustalenia przyjmowane kolejno na spotkaniach stałych członków RB ONZ, J.Wang, *Managing Arms in Peace Processes: Cambodia*, Disarmament and Conflict Resolution Project, United Nations Institute for Disarmament Research Geneva, United Nations, New York-Geneva 1996, s. 10.

¹⁵ Z inicjatywą powierzenia ONZ większej roli w regulowaniu konfliktu kambodżańskiego wystąpił amerykański kongresman Stephen Solorz. Jego idee zostały uszczegółowione w toku dalszych prac przez dyplomację australijską. A. Muthiah, op. cit.

nie Najwyższej Rady Narodowej(SNC) i Tymczasowej Władzy Narodów Zjednoczonych (UNTAC), która zajęłaby się rozdzieleniem sił zbrojnych i przygotowaniem wolnych wyborów. Uzgodniono, że nowa Kambodża będzie prowadzić politykę neutralistyczną. Wynegocjowane w gronie stałych członków uzgodnienia Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła ostatecznie 26 września 1990 roku. Wkrótce potem zaakceptowali je przedstawiciele frakcji. 26 listopada 1990 roku stali członkowie RB ONZ przedstawili szkic formalnego porozumienia pokojowego.

Perspektywa zbliżającego się zakończenia konfliktu skłaniała frakcje do wykorzystania ostatnich tygodni walk do zintensyfikowania działań zbrojnych, celem uzyskania jak najlepszej pozycji wyjściowej w nowej powojennej sytuacji. W wyniku silnej presji zewnętrznej (w tym przede wszystkim ChRL na Czerwonych Khmerów) frakcje zostały jednak zmuszone do przerwania działań zbrojnych i zawarcia porozumienia o zawieszeniu broni (maj 1991 r.), będącego podstawowym warunkiem wkroczenia procesu pokojowego w kolejne etapy. Niedługo potem, latem 1991 roku w wyniku postanowień powziętych na kolejnych spotkaniach międzyfrakcyjnych książę Sihanouk został wybrany przewodniczącym Najwyższej Rady Narodowej. Ukoronowanie dyplomatycznych wysiłków wokół konfliktu kambodżańskiego nastąpiło na drugiej sesji paryskiej konferencji pokojowej (21-23.10.1991 r.). Wówczas to Kambodża (reprezentowana przez SNC) oraz 18 pozostałych uczestników konferencji¹⁶ przyjęli wspólnie dokumenty kończące konflikt kambodżański¹⁷.

Mocą przyjętych w Paryżu postanowień uznano Najwyższą Radę Narodową pod przewodnictwem Sihanouka i z udziałem czterech

¹⁶ ZSRR, USA, ChRL, Wielka Brytania, Kanada, Australia, Francja, Indonezja, Wietnam, Laos, Japonia, Malesja, Filipiny, Tajlandia, Singapur, Brunei, Indie oraz Jugosławia reprezentująca Ruch Państw Niezaangażowanych. ONZ podpisała porozumienie w roli „świadka”. J. Wang, op. cit. s. 12.

¹⁷ Należą do nich: Akt Końcowy Konferencji Paryskiej, Porozumienie o Całościowym Rozwiązaniu Konfliktu w Kambodży, a także nie wiążąca prawnie Deklaracja o Odbudowie i Rekonstrukcji Kambodży.

ugrupowań za suwerenną władzę Kambodży¹⁸. Strony konfliktu zostały zobowiązane do zawieszenia ognia i stopniowego składania broni (demobilizacji podlegać miało 70% podlegających im oddziałów)¹⁹. Uprawnienia nadzorcze przyznano Tymczasowej Władzy Narodów Zjednoczonych (UNTAC), odpowiedzialnej bezpośrednio przed Sekretarzem Generalnym ONZ, do którego kompetencji należało również mianowanie jej szefa. Po raz pierwszy operacji typu peacekeeping przyznano tak bardzo szeroki mandat na implementację postanowień pokojowych. Podstawowe zadania misji-demilitaryzacja i demobilizacja uzbrojonych frakcji miała doprowadzić do utworzenia „neutralnego środowiska politycznego” pozwalającego na przeprowadzenie wyborów powszechnych²⁰.

¹⁸ SNC została zdefiniowana jako „jedyne organ posiadający legitymację do sprawowania władzy, uosabiający w okresie przejściowym suwerenność, niezależność i jedność Kambodży”, który to organ jednak „deleguje na rzecz ONZ wszystkie kompetencje niezbędne dla urzeczywistnienia porozumienia pokojowego”. J. Wang, op. cit., s. 13.

¹⁹ Dla celów tych powołano Mieszane Wojskowe Grupy Robocze, składające się z wyższych przedstawicieli wojskowych każdej z frakcji uwikłanych w konflikt, ibidem.

²⁰ Porozumienia paryskie w szczególności postawiły przed Tymczasową Władzą Narodów Zjednoczonych następujące zadania:

- monitorować przebieg realizacji porozumień rezejmowych oraz wycofywania wszelkich wojsk zagranicznych z terytorium Kambodży,
- kontrolować i nadzorować kluczowe elementy kambodżańskiej administracji publicznej,
- zorganizować oraz monitorować wybory powszechne do Zgromadzenia Konstytucyjnego Kambodży, mające być pierwszym krokiem do utworzenia w tym kraju „systemu demokracji liberalnej opartej na zasadzie pluralizmu”; termin wyborów określono w przybliżeniu na kwiecień lub maj 1993 roku,
- działać na rzecz utworzenia środowiska politycznego, w którym zagrożone będzie poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności,
- współdziałać wraz z Wysokim Komisarzem Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców w repatriacji ponad 350 000 uchodźców, koczujących w obozach po tajskiej stronie granicy,
- wspomóc gromadzenie funduszy na rzecz społecznej i ekonomicznej odbudowy Kambodży.

W pośredni sposób w porozumieniach paryskich przyjęto założenie, że efektywna realizacja celów misji równoznaczna będzie z fundamentalnym przekształceniem dotychczasowej struktury i kultury politycznej Kambodży.

Sformowanie dwóch ciał dysponujących szerokim zakresem uprawnień skomplikowało mechanizm podejmowania i wdrażania decyzji. Formalnie jedynym organem o uprawnieniach suwerennych była Najwyższa Rada Narodowa. Miała ona np. prawo zawierania umów międzynarodowych, przyjmowania misji dyplomatycznych, ustanawiania i regulowania polityki handlowej kraju. Przyjęte przez nią unormowania prawnomiędzynarodowe (obejmowały one przede wszystkim grupę umów w sprawie ochrony praw człowieka) pozostały wiążące dla wszystkich kolejnych rządów Kambodży. Jej jednoznacznie wyrażonej woli musiała podporządkować się UNTAC, w przypadku zaś braku konsensusu prawo do wydania takiej decyzji przysługiwało księciu Sihanoukowi. Decyzje te nabierały mocy wiążącej wyłącznie wtedy, gdy pozostawały w zgodzie z postanowieniami zawartymi w porozumieniach paryskich. O występowaniu tej zgodności, a tym samym ważności decyzji podjętej przez Radę lub księcia Sihanouka, decydował szef UNTAC.

Forma i zakres ingerencji w postanowienia wydawane przez władze kambodżańskie, jaką skłonny był on podjąć, zależne były każdorazowo od opinii, jakie co do tej kwestii wyrażali za pośrednictwem własnych przedstawicieli dyplomatycznych stali członkowie Rady Bezpieczeństwa, w tym najbardziej zainteresowane sprawami kambodżańskimi Chiny. Międzynarodową kontrolę nad krajem umacniał specyficzny mechanizm administracyjny UNTAC, stworzony również na żądanie ChRL²¹.

Wraz z zakończeniem militarnej infiltracji obcych państw w sprawy kraju, stymulowany owym obcym zaangażowaniem konflikt wewnętrzny zmienił charakter z wojskowego na czysto polityczny.

²¹ Zgodnie z przyjętymi założeniami UNTAC miał objąć bezpośrednią kontrolę nad pięcioma kluczowymi obszarami władzy państwowej w Kambodży – sprawy zagraniczne, obrona narodowa, finanse, bezpieczeństwo publiczne, polityka informacyjna, w mniejszym zakresie również sprawy opieki zdrowotnej, rolnictwa, transportu, energii, turystyki i ochrony dziedzictwa narodowego. Celem realizacji mandatu w tym zakresie misja ONZ miała prawo do wydawania odpowiednich, wiążących prawnie dyrektyw i kodeksów postępowania oraz kształtowania polityki kadrowej. J. Chopra, *United Nations Authority in Cambodia*, Occasional Paper #15, Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, 1995, s. 2, 31–32.

Sytuacja polityczna w Kambodży po zakończeniu misji UNTAC

Wybory przeprowadzone pod patronatem i osłoną UNTAC były początkiem długiego procesu normalizowania sytuacji w Kambodży²². Jego pierwszą fazą był kryzys polityczny powstały na tle wyników wyborów. Partia Ludu Kambodży zaskoczona słabym wynikiem zarzuciła przeciwnikom ich sfałszowanie. Prawdopodobnie pod wpływem części kierownictwa tej partii w 7 prowincjach wschodnich kraju powstał kontestujący wyniki wyborcze ruch separatystyczny, na czele którego stanął książę Norodom Chakrapong, zastępca premiera SOC i syn księcia Sihanouka. Książę Ranariddh zagroził użyciem siły przeciwko separatystom. Ostatecznie 15 czerwca ruch upadł. Być może jedynym jego celem było zwiększenie pozycji przetargowej CPP w toczących się rozmowach koalicyjnych, stanowiąc wyraz zdolności CPP do projekcji siły. Koalicja głównych zwycięzców i jednocześnie dotychczasowych przeciwników politycznych była koniecznością. Porozumienia paryskie przewidywały, że do przyjęcia nowej konstytucji konieczne jest uzyskanie co najmniej dwóch trzecich głosów w Zgromadzeniu Konstytucyjnym. Pierwszym krokiem ku koalicji było utworzenie Przejściowej Zjednoczonej Administracji mającej w założeniu rządzić krajem do czasu opracowania i przyjęcia konstytucji. W Zjednoczonej Administracji reprezentowane były wszystkie partie obecne w Zgromadzeniu Konstytucyjnym. Administracja była kierowana równolegle przez dwóch prezydentów (księ-

²² Zgodnie z wynikami ogłoszonymi 10.06.1993 r., głosowało 89,4% zarejestrowanych wyborców, zwycięzcami wyborów okazali się monarchiści otrzymując 45,5% wszystkich głosów i zdobywając 58 ze 120 miejsc w nowym zgromadzeniu. Pozostająca z nimi w koalicji Liberalna Partia Buddystyczna Son Sana uzyskała 10 miejsc (3,7% głosów). Partia Ludu Kambodży (CPP) Hun Sena uzyskała poparcie na poziomie 38,2% oraz 51 miejsc w zgromadzeniu. Jednego przedstawiciela wprowadziła do Zgromadzenia mała partia monarchistyczna MOULINAKA.

cia Ranariddh i Hun Sena), którzy objęli też wspólnie urzędy ministrów obrony oraz spraw wewnętrznych i obrony²³.

Po przyjęciu konstytucji (24.09.1993 r.), w wyniku kompromisu monarchistów i postkomunistów wyłoniony został regularny rząd o unikalnej strukturze. Był kierowany przez dwóch premierów o równorzędnych uprawnieniach i kompetencjach. I premierem został syn Sihanouka, książe Norodom Ranariddh, II premierem – Hun Sen reprezentujący Partię Ludu Kambodży. Charakter i zakres współpracy między dotychczasowymi konkurentami określało porozumienie koalicyjne, zawarte 20 listopada 1991 roku²⁴. Model dwuwładzy zastosowano w odniesieniu do poszczególnych resortów nowego rządu, a także każdego pojedynczego niższego szczebla władzy politycznej, administracyjno-policyjnej i wojskowej²⁵. Z każdym ko-

²³ 1.06.1993 r. Zgromadzenie Konstytucyjne udzieliło wotum zaufania Administracji. R. Amer, *Peacekeeping in a Peaceprocess: The Case of Cambodia*, Uppsala University, Uppsala 1995, rozdział IV.4.1.

²⁴ Jego brzmienie było następujące: „art. 1. Obydwie strony zgadzają się w pełni współpracować na rzecz stworzenia korzystnych warunków, w których Jego Królewska Wysokość Samdech Norodom Sihanouk będzie pełnić mógł szlachetną misję służby narodowi; art. 2. Obydwie strony powstrzymają się przed wzajemnymi atakami od bieżącego dnia i w trakcie kampanii wyborczej. Obydwie strony przyrzekają poczynić stosowne wysiłki, by wypełnić to zobowiązanie; art. 3. Obydwie strony będą współpracować w przyszłym Zgromadzeniu Narodowym i sformułują rząd koalicyjny, opierający się na poszanowaniu najistotniejszych spośród interesów narodowych; art. 4. Obydwie strony opierając się na tej współpracy będą tworzyć solidną podstawę dla urzeczywistnienia pojednania narodowego, przyczyniając się tym samym do wzrostu stabilności społecznej; art. 5. Porozumienie to, będące wyrazem dobrej woli, stanowi podstawę dalszej współpracy między oboma ugrupowaniami politycznymi obecnie oraz w przyszłości; art. 6. Przyjmując niniejsze porozumienie obydwie strony wskażą odpowiednich przedstawicieli, których zadaniem będzie konsultowanie i rozwiązywanie wszelkich problemów, które mogłyby powstać w trakcie stosowania niniejszego porozumienia”. D. Ashley, *Between war and peace: Cambodia 1991–1998*, [wersja elektroniczna: <http://www.c-r.org/our-work/accord/cambodia/between-war-peace.php>].

²⁵ Podjęcie skutecznej prawnie decyzji warunkowane było każdorazowo osiągnięciem dwustronnego porozumienia. Wokół de facto dwóch odrębnych ośrodków władzy utworzyły się osobne nieformalne struktury powiązań klanowych, które przejęły kontrolę nad poszczególnymi segmentami państwa.

lejnym rokiem trwania tej hybrydalnej struktury systematycznie pogarszała się pozycja monarchistów, którym kierownictwo CPP odmawiało uczestnictwa na równych zasadach w podziale stanowisk i przywilejów (zwłaszcza na poziomie prowincjonalnym). W marcu 1996 na pierwszym od czasu wyborów powszechnych kongresie FUNCINPECu Ranaraidh zapowiedział podjęcie bardziej zdecydowanych kroków w obronie interesów partii. Tuż po zakończeniu kongresu przedstawiciele FUNCIPPEC oświadczyli, że gdy tylko CPP odmówi dokonania podziału władzy na szczeblu regionalnym, FUNCINPEC opuści koalicję²⁶. CPP i Hun Sen zignorowali tę groźbę²⁷.

Wiosną 1997 nieuchronny kryzys polityczny stał się faktem. Jego preludeum stanowiły wydarzenia z 30 marca 1997, kiedy to zorganizowana przez Sama Rainsy'ego pokojowa demonstracja na rzecz

Zdolność umiejscawiania jak największej liczby klientów w strukturach władzy była podstawowym i de facto jedynym źródłem legitymizacji pozycji politycznej każdej partii i każdego lidera, co znacząco zmniejszało możliwość manewrowania i przyjmowania kompromisowych rozwiązań w relacjach między głównymi siłami politycznymi, czyniąc ich rywalizację z biegiem czasu coraz bardziej zawziętą. W obawie przed ograniczeniem korzyści płynących z ekspansji systemu klientalnego stanowiącego w Kambodży o politycznym „być albo nie być” nie rozpoczęto, mimo silnej presji międzynarodowej, likwidacji zbędnych i niefunkcjonalnych ogniw administracji.

²⁶ D. Roberts, *From 'communism' to 'democracy' in Cambodia: a decade of transition and beyond*, *Communist and Post-Communist Studies*, 36, 2003, s. 527–528. Mimo tych zapowiedzi koalicja aż do nowych wyborów w 1998 r. nie została formalnie zerwana.

²⁷ Na spotkaniu w prowincji Kandal w maju 1996 r. Hun Sen zażądał by FUNCINPEC „przestał wciąż mówić o dzieleniu władzy, w przeciwnym razie żaden podział władzy nie będzie możliwy”. Kierując swe słowa bezpośrednio do księcia Ranariddha stwierdził: „jeśli rzeczywiście chcesz wyjść [z rządu] to wychodź. Z całego serca cię do tego zachęcam. Jeśli chcesz pozostać – zostań. Jeśli chcesz opuścić [rząd] – opuść go. Jeśli zostaniesz, będziemy znów razem pracować”. W nieupublicznionym przemówieniu Hun Sen wyraził się jednak inaczej. Zgodnie z relacją brytyjskiego tygodnika „The Economist” II premier miał powiedzieć: „jesteś prawdziwym psem, jeśli nie opuścisz [rządu]”. Tego typu obraźliwe stwierdzenie było oczywistym wezwaniem do generalnej konfrontacji. *Ibidem*, s. 529–530.

praw człowieka została obrzucona granatami, na co zgodę wyraził Hun Sen²⁸. Spór monarchistów i postkomunistów zaostrzył się gwałtownie, gdy upubliczniono fakt, iż książę Ranariddh w celu zniwelowania nierównowagi sił między CPP a Narodowym Zjednoczonym Frontem²⁹, grupującym opozycję antyhunsenowską, od końca 1996 roku prowadził negocjacje z Czerwonymi Khmerami, będącymi od 1994 siłą polityczną oficjalnie wyjętą spod prawa³⁰. CPP oskarżyła również FUNCINPEC o nielegalny przemyt broni i dozbrajanie podległych partii oddziałów paramilitarnych. Lojalne wobec Hun Sena siły zbrojne i policja rozpoczęły 3 czerwca 1997 roku akcję wyszukiwania tej broni oraz rozbrajania jednostek podległych Ranariddhowi. Akcja ta nieuchronnie przekształciła się w regularne starcia zbrojne (5–6 czerwca 1997 r.), w których zdecydowane zwycięstwo odniosły siły CPP. I premier oskarżony o zdradę stanu, jeszcze przed wybuchem starć zbiegł zagranicę (do Bangkoku), apelując na forum ONZ o nieuznanie rządu Hun Sena i wprowadzenie przeciw niemu sankcji³¹. Państwa zaangażowane w kambodżański proces pokojowy zareagowały w sposób powściągliwy. 10 lipca 1997 na

²⁸ W wyniku tego ataku 100 osób zostało zabitych, bądź trwale okaleczonych. T. Kevin, *Cambodia's International Rehabilitation*, „Contemporary Southeast Asia”, 12/1/2002 [wersja elektroniczna].

²⁹ Narodowy Zjednoczony Front był koalicją FUNCINPECu i partii Sama Rainsego, który ponownie zbliżył się politycznie do monarchistów. Ibidem.

³⁰ Dowodzona przez Ieng Sary'ego najbardziej ugodowa frakcja czerwono-khmerska, której siły były skoncentrowane wokół miasta Pailin już w 1996 r. została rozwiązana w zamian za amnestię, co wynegocjował Hun Sen i co uzyskało wsparcie króla i I premiera. FUNCINPEC nawiązał zaś współpracę z frakcją ekstremistyczną Khieu Samphana, posiadającą pewne siły zbrojne w Anlong Veng (pod dowództwem Ta Moka). Zachowały się dokładne notatki z tych negocjacji (24.06.1997-19.01.1998 r.) sporządzone przez Czerwonych Khmerów. Materiały te zawierają również plan przejścia całej władzy przez Czerwonych Khmerów, gdy tylko Narodowy Zjednoczony Front pokona siły rządowe. Ibidem.

³¹ W odpowiedzi książę Ranariddh został zaocznie skazany na 35 lat więzienia, ponadto nałożona została nań kara pieniężna w wysokości 54 milionów dolarów amerykańskich, jego zwolennicy zostali zaś poddani brutalnym przesładowaniom.

spotkaniu ministrów spraw zagranicznych państw ASEAN w Malezji przyjęto stosunkowo łagodne stanowisko w sprawie kryzysu kambodżańskiego. Państwa potwierdziły swoje przywiązanie do zasady nieingerencji, zdecydowały jednak o zawieszeniu na czas nieokreślony wniosku Kambodży o przyjęcie do organizacji, a także zadeklarowały, że wciąż uznają księcia Ranariddh'a za pierwszego premiera. W tym samym czasie Stany Zjednoczone, popierając stanowisko ASEAN, zawiesiły bieżącą pomoc na rzecz Kambodży na okres 30 dni. Sprawę tę dyskutowano na Regionalnym Forum ASEAN. Zrezygnowano z wywierania presji na Hun Sena, by zgodził się na powrót księcia Ranariddha do władzy jeszcze przed wyborami do Zgromadzenia, zapowiedzianymi na maj 1998. Państwa ASEAN podjęły się za to zadania mediacji między Hun Senem a kambodżańskimi monarchistami. Trzech ministrów spraw zagranicznych – Ali Alatas z Indonezji, Prachuab Chaiyasan z Tajlandii oraz Domingo Siazon z Filipin przeprowadziło wspólnie konsultacje z przebywającym na leczeniu w Pekinie królem Sihanoukiem oraz premierem Hun Senem³². Dzięki długotrwałym wysiłkom delegacji ASEAN udało się doprowadzić do zażegnania konfliktu. Delegaci zaproponowali powołanie na premiera dotychczasowego ministra spraw zagranicznych Ung Huota z FUNCINPEC-u, który to postulat został zaakceptowany przez monarchę i kambodżańskie Zgromadzenie Narodowe³³. Dzięki mediacji japońskiej w styczniu 1998 zawarte zostało formalne porozumienie między zwolennikami Ranariddh'a i Hun Sena. Był

³² Był to pierwszy przypadek w historii ASEAN, kiedy to zastosowano tego typu „dyplomację kooperatywną”. T. Kevin, op. cit.

³³ Ung Huot, choć był formalnie monarchistą, cieszył się sporym zaufaniem szefa CPP. Poniższy komentarz tego polityka do wydarzeń majowych wyjaśnia przynajmniej po części, dlaczego: „Tamten człowiek to Norodom Ranariddh, ja zaś nazywam się Ung Hout. Odpowiadając na Twoje pytanie – różne osobowości, różne nazwiska. Nie będę zbyt martwił się o księcia Ranariddha. Zostawmy to i porozmawiajmy o mnie. Byłem jedyną osobą, która próbowała wytłumaczyć księciu, by pracować razem z Hun Senem, ale on nie chciał słuchać. Ja pracuję z Hun Senem i dzięki temu mamy teraz pokój i ustabilizowanie sytuacji”, D. Roberts, *From 'communism' to 'democracy'...*, s. 252.

to tak zwany Czterofilarowy Plan Pokojowy³⁴. W kwietniu 1998 roku książę Ranariddh powrócił do kraju.

W przeprowadzonych w lipcu 1998 pod nadzorem kilkuset obserwatorów ONZ wyborach parlamentarnych zdecydowane zwycięstwo odniosła Kambodżańska Partia Ludowa Hun Sena (41,4% głosów), na miejscu drugim znaleźli się monarchiści (31,7% głosów). Trzecią lokatę zdobyła Partia Sam Ransiego, uzyskując 14,3% całości głosów. Kontrowersyjna formuła przeliczania głosów na mandaty dała partii Hun Sena większość w Zgromadzeniu (64 miejsc)³⁵. Mimo międzynarodowych nacisków oraz presji wewnętrznej (nowa ofensywa sił rządowych przeciw oddziałom czerwonychmer-

³⁴ Jego brzmienie było następujące:

„1) Wszystkie strony zaprzestaną jakiegokolwiek współpracy z ugrupowaniem Czerwonych Khmerów, któremu mocą postanowień porozumień paryskich zabronione jest uczestnictwo w życiu politycznym Kambodży.

2) Zarówno Królewskie Siły Zbrojne Kambodży (RCAF), jak też siły wierne księciu Ranariddh'owi zgodzą się na natychmiastowe przerwanie ognia, respektując zasadę poszanowania integralności terytorialnej Kambodży. Siły tworzone przez byłych żołnierzy RCAF zostaną ponownie zintegrowane z istniejącą strukturą wojskową, przy czym powracający żołnierze zachowają swoje dotychczasowe stopnie wojskowe i otrzymają gwarancje bezpieczeństwa.

3) Władze sądownicze Kambodży zakończą proces księcia Ranariddh'a tak szybko, jak to możliwe. Potem zaś król Sihanouk ułaskawi Księcia, opierając się na wniosku wystosowanym w tej sprawie przez jego rodzinę lub inną stronę.

4) Królewski Rząd Kambodży zagwarantuje księciu Ranariddh'owi bezpieczeństwo, gdy znajdzie się on na terytorium Kambodży i nie zabroni mu uczestnictwa w przyszłych wyborach parlamentarnych tak długo, jak długo Książę będzie przestrzegał prawa Kambodży”. P. Sorpong, *Diplomatic pragmatism: ASEAN's response to the July 1997 coup*, <http://www.c-r.org/our-work/accord/cambodia/diplomaticpragmatism.php>.

³⁵ Rada Konstytucyjna odrzuciła większość skarg na sposób przeprowadzenia wyborów, nie doprowadzając nawet do ich rozpatrzenia. Przez kilka tygodni po ogłoszeniu wyników przez Kambodżę przetaczały się protesty uliczne organizowane przez Ranariddha i Sama Rainsy'ego. Obawiano się siłowego rozwiązania kryzysu. Rząd nie podjął jednak żadnych agresywnych kroków przeciw demonstrantom, zignorował też przyjętą dzięki *lobbyngowi* partii opozycyjnych przez Komitet Spraw Zagranicznych Kongresu USA rezolucję określającą Hun Sena jako przestępcę międzynarodowego i wzywającą rząd do aresztowania go. T. Kevin, op. cit.

skim)³⁶, liderzy opozycji – książe Ranariddh i były minister finansów z pierwszego rządu koalicyjnego Sam Rainsy – odmówili wejścia do rządu kierowanego przez premiera Hun Sena³⁷. W celu uniknięcia kolejnego kryzysu na tle podziału wpływów w administracji państwowej powołano 61-osobowy nieobieralny w wyborach Senat jako drugą Izbę Zgromadzenia Narodowego. Mimo objęcia przywództwa w nowej Izbie przez CPP zarówno FUNCINPEC jak i partia Sama Rainsy'ego przyjęły zaferowane przez Hun Sena miejsca, doprowadzając tym samym do trwałego ustabilizowania sytuacji społeczno-politycznej³⁸.

³⁶ Działania te prowadzono przez cały rok 1998 i pierwsze miesiące roku 1999 r. Kombinacja gróźb i zachęt doprowadziła do podziałów wewnętrznych. Frakcja Ta Moka dążąca do podtrzymania jakiegokolwiek legitymizacji w oczach opinii międzynarodowej doprowadziła jeszcze w czerwcu 1997 r. do pokazowego procesu Pol Pota. W kwietniu 1998 r. Pol Pot zmarł (najprawdopodobniej w wyniku otrucia). Sam Ta Mok kontynuował jednak walkę z siłami rządowymi. Wkrótce jednak siły czerwonychkhmerskie skoncentrowane wokół Anlong Veng zostały rozbite, a Ta Mok uciekł do Tajlandii 6.03.1998 r., co oznaczało koniec Czerwonych Khmerów jako zorganizowanej siły politycznej i wojskowej.

³⁷ Na stwierdzenie filipińskiego sekretarza ds. zagranicznych Domingo Siazona, który zasugerował, że taka postawa jest zachowaniem wysoce „niemoralnym i nieodpowiedzialnym”, książe Ranariddh dbając o zachowanie pozorów odpowiedzialnego liberalnego demokraty odpowiedział w następujący sposób: „[...] jeżeli my, liderzy opozycji, mielibyśmy być faktycznie niemoralni, to wówczas zaakceptowalibyśmy niedemokratyczny rezultat wyborów, zaprojektowanych przez rządzącą partię. Jeżeli rzeczywiście mielibyśmy być nieodpowiedzialni, wówczas zignorowalibyśmy demokratyczne aspiracje naszego narodu [...]”. Ostatecznie w rządzie nie znaleźli się liderzy partii opozycyjnych, ale dzięki mediacji królewskiej nowy rząd (z Hun Senem jako jedynym premierem) uzyskał niezbędną 2/3 głosów poparcia za cenę przejścia przez FUNCINPEC 2/5 stanowisk ministerialnych, J. Zasloff, *Emerging stability In Cambodia*, „Asian Affairs: An American Review”, 1/1/2002 [wersja elektroniczna].

³⁸ D. Roberts, op. cit., s. 253–254. Przewodniczącym Senatu został Chea Sim z CPP, dotychczasowy Przewodniczący Zgromadzenia. Partia Sama Rainsy'ego odmówiła bliższej współpracy z koalicją CPP-FUNCINPEC, nawołując społeczność międzynarodową do uzależnienia pomocy rozwojowej od przeprowadzenia zmian w strukturze władzy. Sam Rainsy określał członków gabinetu jako „złoczyńców, klaunów i szarlatanów”, starał się również doprowadzić do osobistej kompromitacji premiera Hun Sena, podejmując próby uwikłania go w skandal obyczajowy z udziałem popularnej aktorki kambodżańskiej Piseth Piklika.

W stabilizowaniu sytuacji wewnętrznej w Kambodży oraz w umacnianiu autorytarnych rządów premiera Hun Sena niewątpliwie ważną rolę odegrały jednoznacznie pro-hunsenowska polityka chińska oraz wstrzymieźliwość pozostałych państw. Już w sierpniu 1997 r. na spotkaniu z Hun Senem i Ung Huotem premier Li Peng formalnie uznał nowy rząd kambodżański z Ung Huotem jako I premierem, a także stwierdził, że Chiny „nigdy nie będą ingerować w wewnętrzne sprawy Kambodży” oraz że problemy wewnętrznej polityki kambodżańskiej „powinny być rozwiązywane wyłącznie przez naród kambodżański”. Miesiąc później ChRL i Królestwo Kambodży zawarły szereg porozumień w zakresie współpracy gospodarczej³⁹. Z uwagi na sankcje nałożone na Kambodżę, a których nie wprowadziły Chiny, kraj ten okazał się największym darczyńcą Kambodży w roku 1997. W roku 1999 roku wielkość pomocy chińskiej ustępowała tylko pomocy japońskiej. W przeciwieństwie do środków przekazywanych np. przez USA chińska pomoc trafiała bezpośrednio do agend rządowych⁴⁰. Stosunki kambodżańsko-chińskie szybko zaczęły przypominać przyjacielskie relacje z lat pięćdziesiątych i sześć-

Fundamentalistyczny styl przeciwstawiania się rządowi uzyskał pewne wsparcie międzynarodowe, zwłaszcza w USA, dając Samowi Rainsy’emu rodzaj statusu osoby cieszącej się „międzynarodową ochroną”. Por. T. Kevin, op. cit.

³⁹ Na ich mocy w grudniu 1997 r. Chiny wysłały Kambodży na preferencyjnych warunkach kredytowych 116 wojskowych ciężarówek oraz 70 jeepów o wartości 2,8 miliona dolarów. Obie strony twierdziły jednak, że dostawa ta nie ma nic wspólnego z niedawnymi wydarzeniami w Kambodży oraz że została ona przewidziana w umowach zawartych jeszcze przed czerwcem 1997 r. P. Marks, *China’s Cambodia Strategy*, „Parameters”, 9/22/2000 [wersja elektroniczna].

⁴⁰ Pomoc amerykańska była względnie niewysoka, w roku 1999 np. wyniosła ok. 15,7 miliona dolarów. Środki te pozostawały wyłącznie do dyspozycji organizacji pozarządowych, J. Zasloff, op. cit. Na mocy osobnych porozumień z lutego 1999 r. Kambodża uzyskała 18,3 miliona dolarów pomocy bezpośrednio oraz 200 milionów dalszej pomocy w formie nieoprocentowanych pożyczek na projekty w dziedzinie infrastruktury. Był to jeden z największych pakietów pomocy rozwojowej przyznany przez Chin jakimkolwiek kraju w ogóle.

dziesiątych⁴¹. Rząd Hun Sena prowadził konsekwentnie politykę „jednych Chin”. Tuż po zakończeniu działań zbrojnych w czerwcu 1997 roku nieformalne przedstawicielstwo Tajwanu zostało zlikwidowane, a rząd kambodżański konsekwentnie odmawiał wznowienia tych nieoficjalnych stosunków⁴². Hun Sen, jeszcze jako premier rządu KRL zezwolił w 1990 roku na wielojęzyczną i wielokulturową edukację, co było niespodziewanym gestem w kierunku Chin. Być może zdawał sobie sprawę, że podtrzymywanie antychińskiej polityki nie będzie sprzyjać napływowi kapitału zagranicznego⁴³. Wzrost liczby jednostek oświatowych nauczających w języku chińskim oraz innych chińskich stowarzyszeń i organizacji społecznych w Kambodży był spektakularny⁴⁴. Wzrost chińskich wpływów kulturalnych szedł w parze z dynamiczną ekspansją gospodarczą⁴⁵. Po wydarze-

⁴¹ Hun Sen, który jeszcze w 1988 r. napisał zjadliwy esej, oskarżający rząd ChRL jako głównego sprawcę nieszczęść Kambodży, kilkanaście lat później, w nowej sytuacji określił nastawienie ChRL w następujący sposób: „Chociaż nie wszyscy członkowie społeczności międzynarodowej zrozumieli rzeczywistą sytuację w Kambodży, jest pewna liczba przyjaźnie nastawionych krajów, sprawiedliwie odnoszących się do sytuacji w Kambodży. Pośród nich ChRL, zawsze silnie przestrzegająca zasad pokojowego współistnienia, niewzruszenie respektuje niepodległość i suwerenność Królestwa Kambodży, nie wtrąca się do jego wewnętrznych spraw”. P. Marks, op. cit.

⁴² Działanie te uzyskały silne wsparcie w osobie króla Sihanouka, który w liście z sierpnia 1999 r. zaapelował do rządu o powstrzymanie rezydujących w Kambodży przedsiębiorców tajwańskich od wystawiania na widok publiczny flagi narodowej oraz celebrowania świąt państwowych uznanych przez rząd w Taipei.

⁴³ Czynnikiem skłaniającym Hun Sena ku bardziej życzliwemu podejściu do mniejszości chińskiej mógł być fakt, że on i jego żona wychowali się razem z chińskimi rówieśnikami (pochodzili z prowincji Kampong Cham, gdzie koncentrowała się kambodżańska mniejszość chińska).

⁴⁴ Jedną ze szkół podstawowych w Phnom Penh z liczbą uczniów przekraczającą 10 000 jest największym ośrodkiem oświatowym przeznaczonym dla Chińczyków zamorskich (*huaqiao*). Ponadto w Kambodży osoby chińskiego pochodzenia lub w inny sposób z Chinami związane zajmują kluczowe pozycje w państwie. Należą do nich m.in. przewodniczący Senatu Chea Sim, Minister Stanu Sok An, Minister Informacji Lu Laysreng oraz burmistrz Phnom Penh Chea Sophara.

niach czerwca 1997 r. silnemu zacieśnieniu uległa też współpraca w zakresie spraw wojskowych i bezpieczeństwa⁴⁶.

W świetle powyżej zarysowanych faktów jest dosyć jasne, w jaki sposób współczesna polityka kambodżańska Chin działa na rzecz ogólniejszych celów tego państwa:

– poparcie dyplomatyczne dla rządu Hun Sena oznacza wsparcie przez Kambodżę Chin w ONZ oraz w ich interesów na forum ASEAN.

– stymulowanie rozwoju gospodarczego Kambodży ma na celu stworzenie zaplecza surowców roślinnych i produktów żywnościowych dla gospodarki chińskiej.

– celem współpracy wojskowej jest stworzenie z kambodżańskich portów i lotniska w Kampong Chhnang wygodnego punktu oparcia dla chińskiej floty i lotnictwa⁴⁷.

O ile w poprzednich dziesięcioleciach dążenia Chin do umocnienia swojej pozycji w Kambodży były ściśle związane z bieżącą poli-

⁴⁵ Tylko między rokiem 1997 a 1998 wielkość chińskich inwestycji uległa potrojeniu, a w roku 1999 wzrostowi o 40%. Inwestycje te realizowane są za pośrednictwem chińskich stowarzyszeń w Kambodży pozostających w ścisłych związkach z ambasadą chińską w Phnom Penh (Chińska Izba Handlu w Kambodży, Stowarzyszenie Biznesu Hongkońskiego i Makao) oraz Chińskich Zamorskich Biur Łącznikowych umiejscowionych w ośrodkach przemysłowych chińskich specjalnych stref ekonomicznych (np. w Guangzhou, Jieyang, Shantou, Chaozhou). Ibidem.

⁴⁶ W sierpniu 1997 r. Kambodża i ChRL zawarły umowę w sprawie pomocy szkoleniowej dla jednostek zapewniania porządku publicznego. Kambodżańscy wojskowi złożyli szereg wizyt w Chinach. Wedle nieoficjalnych raportów w trakcie jednej z takich wizyt chińscy wojskowi mieli złożyć ofertę przekazania Kambodży znacznej pomocy wojskowej. Obejmowała ona 250 czołgów, 230 dział artyleryjskich, 100 ciężarówek wojskowych oraz nieznaną liczbę karabinów maszynowych. Wedle tychże raportów premier Hun Sen miał wówczas odmówić, być może obawiając się nadmiernego uzależnienia od ChRL. Zgodził się jednak na 1,5 miliona dolarów pomocy w postaci materiałów konstrukcyjnych dla budowy baraków wojskowych, 10 jeepów, 10 ambulansów oraz spadochrony dla jednego batalionu żołnierzy. Ibidem.

⁴⁷ Jeszcze w czasach rządów Pol Pota chińscy inżynierowie nadzorowali niewolniczą budowę tego lotniska. Do dziś jest ono w stanie przyjąć samolot o dowolnej wielkości.

tyką wietnamską Pekinu (wspieranie walki rewolucyjnej Wietnamczyków, od lat 70-tych próba powstrzymania jej dynamizmu), to w czasach współczesnych polityka kambodżańska ChRL wydaje się być ściśle związana z dążeniami do zabezpieczenia kluczowych morskich szlaków transportowych poprzez uzyskanie zdolności projekcji siły w rejonie Zatoki Tajlandzkiej oraz Cieśnin Malakka.

BIBLIOGRAFIA

- 77 *Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977*. Cold War International History Project. Working Paper No. 22, Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, May 1998.
- Amer R., *Peacekeeping in a Peaceprocess: The Case of Cambodia*, Uppsala University, Uppsala 1995.
- Ashley D., *Between war and peace: Cambodia 1991-1998*, <http://www.c-Chopra.com>, Jarat, *United Nations Authority in Cambodia*, Occasional Paper #15.
- Buszynski L., *Vietnam Confronts China*, „Asian Survey” 1980, Vol. 20, No. 8.
- Chopra J., *United Nations Authority in Cambodia*, Occasional Paper #15, Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, 1995.
- Jelonek A., *Chinese minority in Cambodia: origins – history – present day*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004.
- Kevin T., *Cambodia's International Rehabilitation, 1997-2000*, „Contemporary Southeast Asia”, 12/1/2000. [Również wersja elektroniczna].
- Kiernan B., *The Pol Pot Regime. Race, Power and Genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975-9*, Yale University Press, New Heaven-London 1996.
- Kukułka J., *Historia Współczesna Stosunków Międzynarodowych*, Warszawa 2002.
- Lawson E., *The origins of the Sino-Vietnamese conflict*, New York 1984.
- Longmire R. A., *Soviet Relations with South-East Asia. A Historical Survey*, London-New York 1989.
- Marks P., *China's Cambodia Strategy*, „Parameters”, 9/22/2000.
- Muthiah A., *Regionalism and the quest for security: ASEAN and the Cambodian conflict*, „Journal of International Affairs”, 1/1/1993.

- Ostaszewski P., *Wietnam - najdłuższy konflikt XX wieku*, Warszawa 2000.
- Pao-min C., *Beijing versus Hanoi: The Diplomacy over Kampuchea*, „Asian Survey” 1983, Vol. 23, No. 5 .
- Roberts D., *From ‘communism’ to ‘democracy’ in Cambodia: a decade of transition and beyond*, „Communist and Post-Communist Studies” 36, 2003.
- Scalapino R. A., Wanandi J.(ed.), *Economic, political and security issues in Southeast Asia in the 1980s*, Institute of East Asian Studies University of Berkeley, California 1982.
- Wang J., *Managing Arms in Peace Processes: Cambodia*, Disarmament and Conflict Resolution Project, United Nations Institute for Disarmament Research Geneva, United Nations: New York-Geneva 1996.
- Zasloff J., *Emerging stability In Cambodia*, „Asian Affairs: An American Review”, 1/1/2002 [wersja elektroniczna].

THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA AND THE PROBLEM OF PEACEFUL RESOLUTION OF THE CAMBODIAN CONFLICT

SUMMARY

From the very beginning of the Cambodian conflict China was exerting profound influence on its course. China also to large extent decided upon forms of its resolution. The Chinese policy towards Cambodia was rational in the sense that it was coherent with the most important segments of the Chinese international political strategy, namely bilateral relations with the great powers (US, USSR) and the strengthening of China’s own military and political presence in the region, and that ideological factors played a minor role in formulating that policy.

During the US war with Vietnam China developed amicable relations with Cambodia despite its monarchical form of government, since it wanted the government in Phnom Penh to allow Vietnamese

se troops to use Cambodian territory as a convenient transportation route linking southern and northern parts of Vietnam. Beijing supported the ultra-left government of Pol Pot not because of any ideological affinity between two governments but rather because the Khmer Rouge government by opposing Vietnamese communists could check for some time expansionist aspirations of Vietnamese and their close allies from the Soviet Union. The same reasons stood behind the Chinese policy in the 80s. Under the aegis of China new anti-Vietnamese Cambodian government in exile was established. China lent military support to the Khmer Rouge resistance forces and secured their key role in the process of reaching political accommodation of the conflict. After the restoration of Cambodian monarchy in 1993 with the strength of Khmer Rouge dwindling and the post-communists Cambodian People's Party becoming more powerful China changed its political sympathies in favor of CPP. Close and friendly Sino-Cambodian relationships may now positively contribute to Chinese efforts of securing its key transportation links and reinforcing its military presence in the Straits of Malacca and the Gulf of Thailand.